

SIVA KNJIGA O OSNOVNI ŠOLI V REPUBLIKI SLOVENIJI

dr. Kristijan Musek Lešnik

Cilj šolske prenove:

**RAZVIJATI SPOSOBNOSTI
SAMOSTOJNEGA USTVARJALNEGA
IN KRITIČNEGA MIŠLJENJA TER
PRESOJANJA!**

*(Uspešnost katerega koli projekta se najbolj
meri po tem, kako dobro uresničuje svoje cilje!)*

En od pomembnih ciljev prenovе šolskega sistema po letu 1995 je bil: *razvijati sposobnosti samostojnega ustvarjalnega in kritičnega mišljenja ter presojanja*. Čeprav v času poskusnega uvajanja devetletke ni bilo ustreznega spremljanja in evalvacije, ki bi omogočala ugotavljanje, ali in kako uspešno prenovljeni šolski program uresničuje ta zastavljeni cilj, lahko nekatere odgovora najdemo na različnih mestih.

Pomemben vir podatkov o tem, kako je z razvijanjem kritičnega mišljenja pri slovenskih učencih, so nacionalni preizkusi znanja (NPZ). Poleg teh ponovno veliko povedo tudi rezultati nekaterih mednarodnih raziskav:

- mednarodna raziskava PISA 2009 (bralna pismenost dijakov, ki so pravkar končali osnovno šolo),
- mednarodna raziskava TIMSS 2007 (odgovori učiteljev 4. in 8. razreda osnovne šole) in
- mednarodna raziskava TALIS 2008 (strategije poučevanja učiteljev v 3. triletju/triadi osnovne šole).

Kdo rabi veva ... ehm ...
 eva ...
 evalf ...
 fleva ...
 fela ...
 evo ... evalvacijo,
 al' kako se že reče.
 Že res, da je to treba počet.
 Ampak to morajo delat drugi, tisti ki
 nimajo pojma.
 Meni pa tega res ni treba počet.
 Jaz sem zakon!
 Jaz obvladam!
 Jaz razumem!
 Jaz na mehurju čutim, da je devetletka
 ful dobra za spodbujanje kritičnega
 mišljenja in če to za vas ni zadosten
 dokaz, je z vami nekaj hudo narobe!

RAZISKAVA: PISA

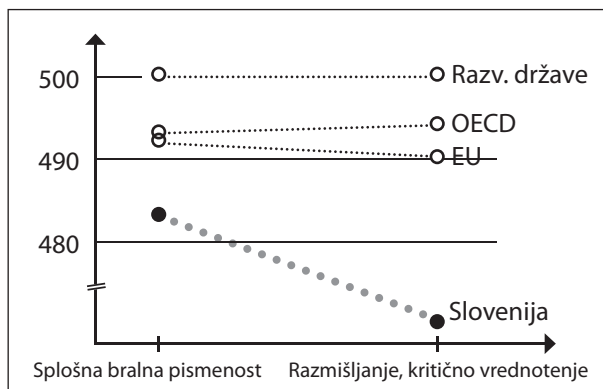
V prejšnjem poglavju smo ugotovili, da je bralna pismenost slovenskih šolarjev po ugotovitvah raziskave PISA med leti 2006 in 2009 pomembno nazadovala. Podrobnejša analiza rezultatov iz leta 2009 hitro pokaže, da upad dosežkov slovenskih šolarjev ni enako konstanten na vseh področjih bralne pismenosti.

Neprijetna resnica št. 57!

V raziskavi PISA 2009 je zaostanek naših šolarjev za vrstniki v razvitih državah na različnih področjih bralne pismenosti konstanten, izrazito pa odstopa na področju **razmišljanje in kritično vrednotenje**, kjer slovenski dijaki močno zaostajajo za vrstniki iz drugih razvitih držav (Tabela 21, Slika 11)!

Tabela 21: Povprečni dosežki dijakov pri bralni pismenosti, PISA 2009⁸.

	Splošna bralna pismenost	Razmišljanje, kritično vrednotenje	Razlika
Slovenija	483	470	↘
Razvite države ²	500	500	=
Države EU ³	492	490	=
Države OECD ⁴	493	494	=

Slika 11: Povprečni dosežki učencev, splošna bralna pismenost in kritično razmišljanje, PISA 2009⁸.

V razvitih državah torej dosegajo učenci na področju kritičnega razmišljanja v zvezi s prebranim gradivom podobne rezultate kot pri splošni bralni pismenosti. V Sloveniji pa je področje kritičnega razmišljanja pri dijakih 1. letnikov srednje šole mnogo šibkejše.

Raziskava PISA 2009 poleg splošnega dosežka slovenskih šolarjev omogoča še posebno in dragoceno primerjavo. Le srečnemu naključju se lahko zahvalimo, da je (če že slovenska šolska stroka ni znala ali ni hotela organizirati ustreznih spremljav in evalvacij) vsaj raziskava PISA hkrati zajela učence, ki so osnovno šolo pretežno opravili po »starem« programu osemletke, pa tudi učence prve generacije nove devetletke, ki so imeli za sabo eno leto več šole in devetletni program od prvega do devetega razreda. Ti rezultati so vse prej kot razveseljivi (kdo ve, morda pa se v tem spoznanju skriva tudi odgovor na vprašanje, zakaj takšne spremljave in evalvacije ni bilo v Sloveniji, čeprav so okoliščine in poskusno uvajanje novega programa naravnost klicale po njej).

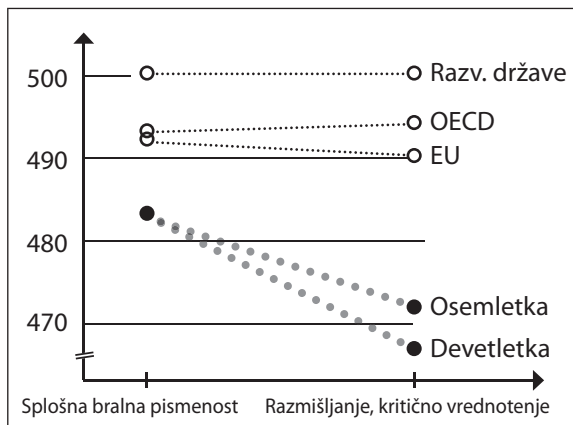
Neprijetna resnica št. 58!

Zaostanek naših šolarjev za vrstniki v razvitih državah izrazito odstopa na področju **razmišljanje in kritično vrednotenje**. Na tem področju učenci, ki imajo za sabo nov devetletni program in eno leto več šole, zaostajajo za vrstniki, ki so pretežno del šolanja opravili v osmih letih osemletke (Tabela 21a, Slika 11a)!

Tabela 21a: Povprečni dosežki dijakov pri bralni pismenosti, PISA 2009⁸.

	Splošna bralna pismenost	Razmišljanje, kritično vrednotenje		
Slovenija	483	470	←	472 "osemletka"
Razvite države ²	500	500	←	466 "devetletka"
Države EU ³	492	490		

Razlika med obema skupinama dijakov se morda zdi na prvi pogled mala in statistično nepomembna. Vendar ne gre zgolj za razliko med dvema skupinama dijakov: skupina "devetletkarjev" ima za sabo leto več šole ter 1680 ur (oziroma več kot 25 odstotkov) več pouka od "osemletkarjev"; ob upoštevanju teh podatkov je njihovo zaostajanje za vrstniki iz osemletke vse prej kot zanemarljivo.

Slika 11a: Povprečni dosežki učencev, splošna bralna pismenost in kritično razmišljanje, PISA 2009⁸.

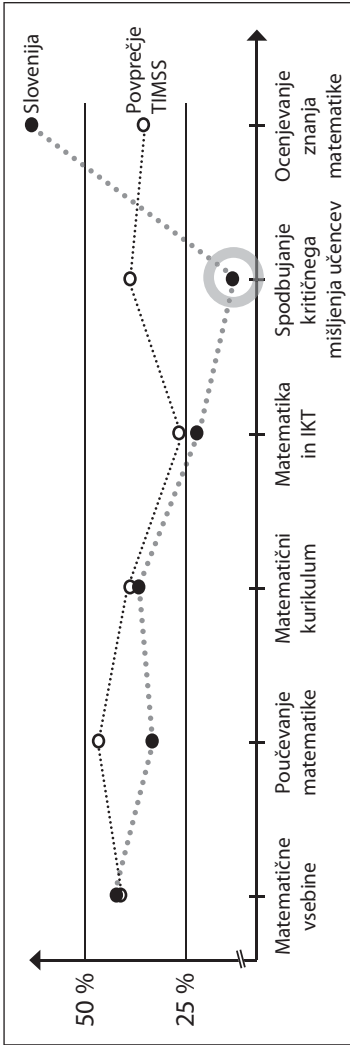
Zakaj slovenski šolarji tako zaostajajo za vrstniki iz razvitih držav na področju kritičnega razmišljanja in presojanja? Del odgovorov na to vprašanje bi lahko bil povezan s praksami poučevanja. Ali so slovenski učitelji sploh dovolj usposobljeni za spodbujanje kritičnega razmišljanja pri učencih? Se pri njihovem izobraževanju dovolj pozornosti namenja znanjem in kompetencam, ki so pomembne za spodbujanje kritičnega mišljenja pri učencih? Pomemben vpogled v to vprašanje ponujaja druga mednarodna raziskava znanja: TIMSS.

RAZISKAVA: TIMSS, izobraževanje učiteljev

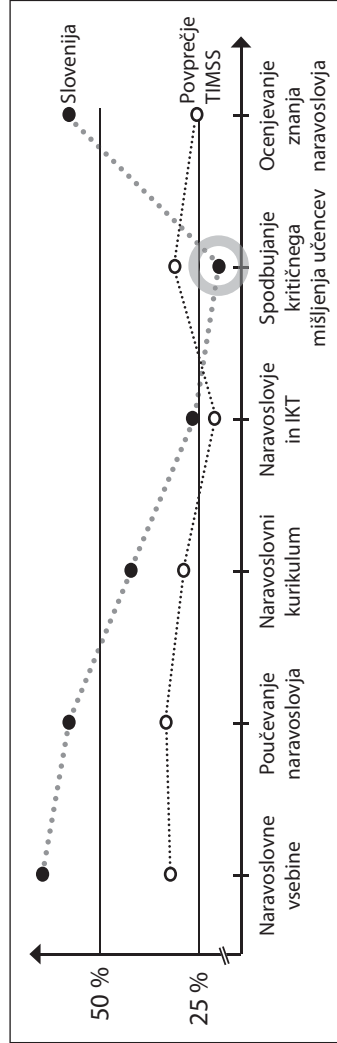
Raziskava TIMSS ne ugotavlja le matematičnega in naravoslovnega znanja šolarjev, pač pa del pozornosti namenja tudi učiteljem. Med drugim ugotavlja tudi vrste izobraževanj, ki so se jih v zadnjih letih udeleževali učitelji matematike in naravoslovja v različnih državah. Prav med temi podatki se lahko skriva del pojasnila, zakaj imajo slovenski šolarji ob koncu osnovne šole resne težave na področju kritičnega razmišljanja.

Neprijetna resnica št. 59!

Se pri izobraževanju učiteljev namenja dovolj pozornosti znanjem za razvijanje sposobnosti samostojnega ustvarjalnega in kritičnega mišljenja pri učencih? Podatki raziskave TIMSS 2007 opozarjajo nasprotno: pri izobraževanju slovenskih učiteljev je tem znanjem namenjene najmanj pozornosti!

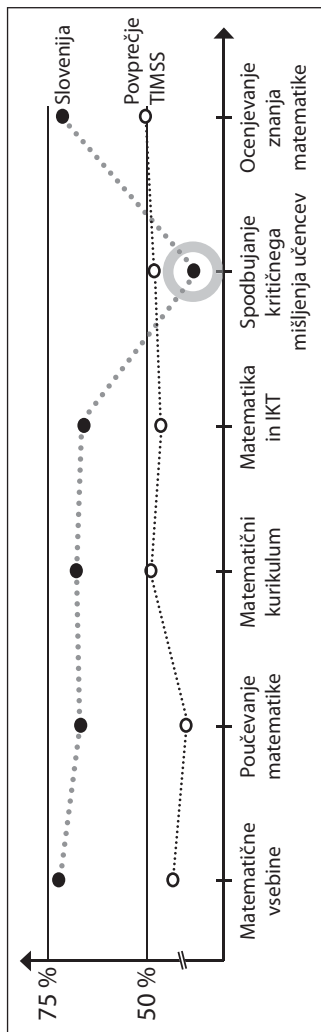
Slika 12a: Delež učiteljev 4. razreda, ki so se v zadnjih 2 letih udeležili izobraževanj iz različnih področij matematike, TIMSS 2007¹.

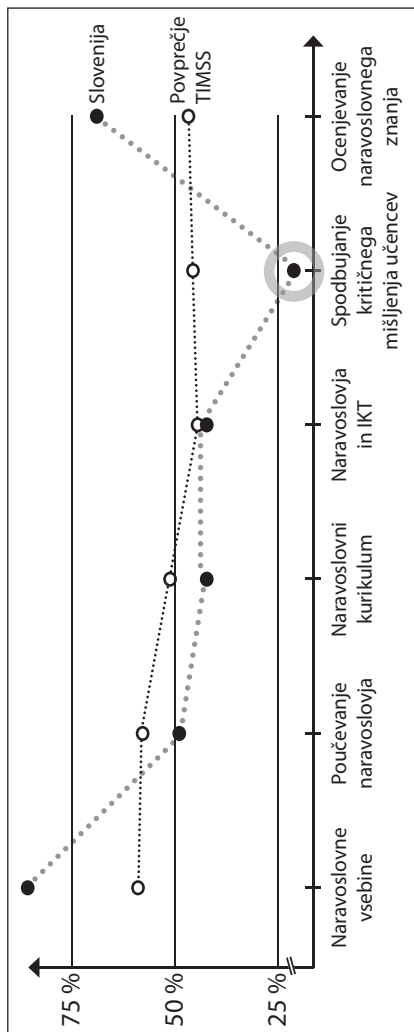
Slika 12b: Delež učiteljev 4. razreda, ki so se v zadnjih 2 letih udeležili izobraževanj iz različnih področij naravoslovja, TIMSS 2007¹.

Pri izobraževanju učiteljev se spodbujaju kritičnega mišljenja učencev namenja najmanj pozornosti!!! V drugih državah je tovrstnega izobraževanja občutno več!

Slika 12c: Delež učiteljev 8. razreda, ki so se v zadnjih 2 letih udeležili izobraževanja iz različnih področij matematike, TIMSS 2007¹.

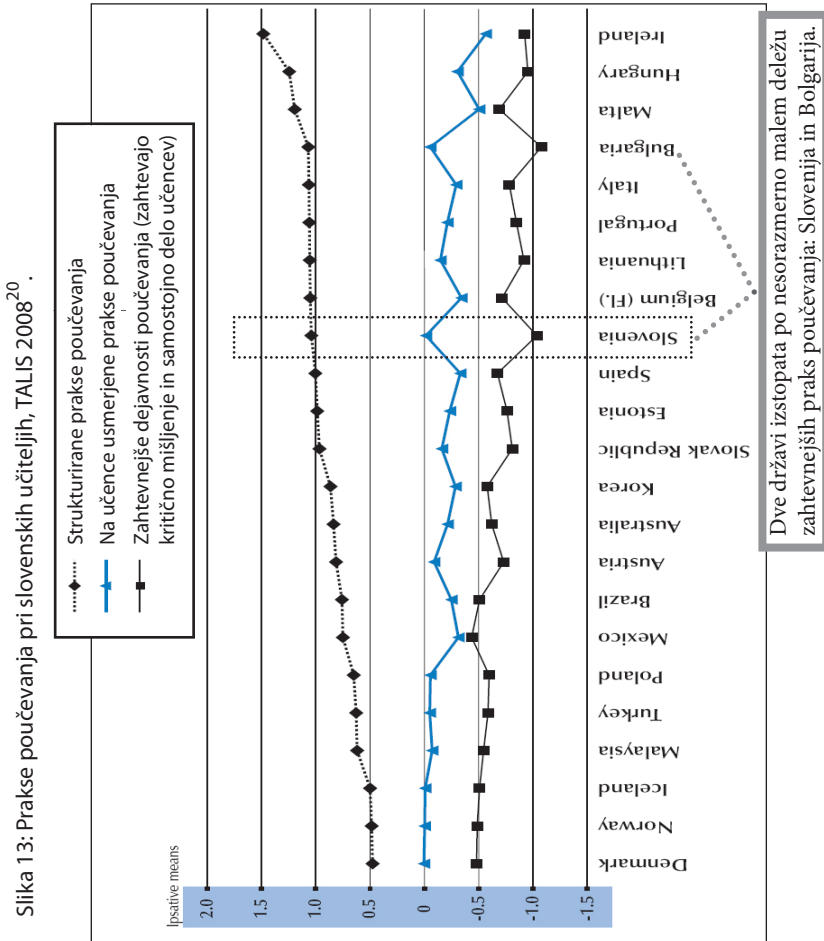

Slika 12č: Delež učiteljev 8. razreda, ki so se v zadnjih 2 letih udeležili izobraževanja iz različnih področij naravoslovja, TIMSS 2007¹.

Pri strokovnem izpopolnjevanju in izobraževanju slovenskih učiteljev je veliko pozornosti namenjene ocenjevanju (več kot v drugih državah v raziskavi TIMSS). Področje, kjer pri izobraževanju učiteljev Slovenija najboljša zaostaja za drugimi državami, pa je *spodbujanje kritičnega mišljenja učencev*. Ali bi se to skromno izobraževanje lahko izražalo pri vsakdanjem pedagoškem delu v učilnicah? Odgovore na to vprašanje morda ponuja druga mednarodna raziskava: TALIS.

RAZISKAVA: TALIS, prakse poučevanja

Mednarodne raziskave opozarjajo, da imajo naši šolarji proti koncu osnovne šole težave na področju kritičnega razmišljanja in presojanja in da je pri izpopolnjevanju učiteljev temu področju namenjeno malo pozornosti. Kako pa je v šolah? Ali se kljub skromnemu obsegu izobraževanja učiteljev dovolj pozornosti namenja dejavnostim, ki zahtevajo in spodbujajo kritično mišljenje in samostojno delo učencev? Podatki raziskave TALIS 2008 opozarjajo nasprotno: v slovenskih učilnicah je teh dejavnosti manj kot v primerljivih državah (Slika 13)!

Neprijetna resnica št. 60!

Mednarodna raziskava TALIS opozarja, da se slovenski učitelji pri poučevanju sorazmerno malo poslužujejo zahtevnejših dejavnosti, ki zahtevajo kritično mišljenje in samostojno delo učencev. Med evropskimi državami, vključenimi v raziskavo TALIS je tako nizek delež zahtevnejših praks poučevanja prisoten le še v Bolgariji.

Mednarodna raziskava poučevanja in učenja TALIS (Teaching and Learning International Survey), ki poteka pod okriljem OECD (Organizacije za ekonomsko sodelovanje in razvoj), je prva mednarodna raziskava, ki zbira in preučuje podatke o poučevanju, prepričanjih in strokovnem izpopolnjevanju učiteljev v različnih državah.

Prvi krog raziskave TALIS je bil izveden v letu 2008. V njem je poleg Slovenije sodelovalo še 22 držav (med 23 vključenimi državami je bilo 18 evropskih držav). Raziskava je zajela primerljive vzorce učiteljev v vseh državah, v Sloveniji učitelje tretje triade osnovne šole ter ravnatelje.

Raziskava je med drugim zbirala podatke o prevladujočih praksah poučevanja med učitelji. Osredotočila se je na tri pedagoške prakse:

- *strukturirane prakse poučevanja* (frontalno poučevanje, jasni cilji, domače naloge, spraševanje ...),
- *na učence usmerjene prakse poučevanja* (delo v majhnih skupinah, različne naloge za različne učence, individualno delo s posameznimi učenci, delo v skupinah glede na sposobnosti, samostojno delo ...),
- *zahtevnejše dejavnosti poučevanja* (učenci se ukvarjajo z daljšimi projekti, izdelujejo uporabne izdelke, pojasnjujejo svoje razmišljanje ali sklepanje, razpravljajo ali zagovarjajo določeno stališče ...).

Zbrani podatki so pokazali, da se slovenski učitelji nadpovprečno poslužujejo strukturiranih praks poučevanja in na učence usmerjenih praks, izrazito malo pa zahtevnejših dejavnosti, ki zahtevajo kritično mišljenje in samostojno delo učencev. Slika 13 pa opozarja tudi na neobičajno razmerje predvsem med zadnjima dvema oblikama poučevanja: zdi se, da je sorazmerno skromen delež zahtevnejših dejavnosti poučevanja v slovenskih šolah povečan z izrazitim poudarjanjem praks, ki se osredotočajo na posamezne učence.

Vsako izdelovanje plakata še ni kritično razmišljanje!

Rezultati mednarodnih raziskav torej opozarjajo, da so slovenski učitelji deležni manj izobraževanja za spodbujanje kritičnega razmišljanja pri učencih in se pri pouku manj poslužujejo zahtevnejših dejavnosti, ki zahtevajo kritično mišljenje in samostojno delo učencev.

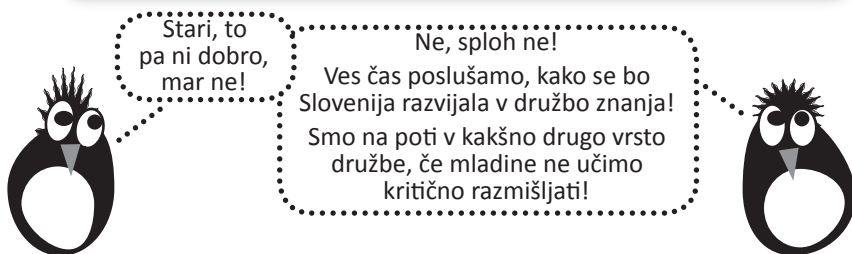
Trditi, da so težave slovenskih šolarjev, ki se v mednarodnih raziskavah kažejo pri nalogah, ki zahtevajo kritično razmišljanje in presojanje posledica skromnega izobraževanja učiteljev in redkejših zahtevnejših praks poučevanja, bi bilo seveda preuranjeno. Vsekakor pa bi bilo smotno pri analiziranju težav naših šolarjev na področju kritičnega razmišljanja razmisliti tudi o teh povezavah in o morebitni okrepitvi tistih pedagoških praks, ki lahko več prispevajo k razvoju sposobnosti samostojnega ustvarjalnega in kritičnega mišljenja ter presojanja pri šolarjih. Njihove težave se namreč ne začnejo in ne končajo pri mednarodnih raziskavah znanja: na težave na področju samostojnosti in kritičnega mišljenja namreč že vrsto let opozarjajo tudi rezultati Nacionalnih preizkusov znanja (NPZ) v zadnjem razredu osnovne šole.

UGOTOVITVE NPZ

Nacionalni prizkusi znanja že vrsto let omogočajo spremljanje uspešnosti učencev ob koncu osnovne šole pri različnih vrstah nalog. Med temi spoznanji so v letnih poročilih NPZ redno v ospredju tudi podatki o tem, kako uspešno se naši šolarji soočajo z nalogami, ki zahtevajo več razmišljanja in presojanja, ne le golo pomnjenje podatkov.

Neprijetna resnica št. 61!

V zadnjih letih rezultati NPZ redno izpostavljajo, da imajo slovenski šolarji resne težave pri zapletenih nalogah, ki zahtevajo kritično razmišljanje in utemeljevanje (glej primere).

Vse te ugotovitve kažejo, da utegnejo imeti učenci, ne glede na vsebinske dimenzije znanja, določene težave s kritičnostjo in samostojnostjo oziroma iznajdljivostjo v novih ali manj znanih situacijah. (Letno poročilo o izvedbi NPZ v šolskem letu 2006/2007, str. 192)

Naloge tretje taksonomske ravni so pokazale, da učenci enostransko in premalo poglobljeno razmišljajo o določenih problemih. Pri nalogah, ki zahtevajo več raznovrstnih odgovorov o istem problemu, so učenci praviloma našli le eno možno rešitev. (Letno poročilo o izvedbi NPZ v šolskem letu 2007/2008, str. 191)

Ponovno lahko ugotovimo, da so učenci manj uspešni pri razmišljanju o problemih z različnih zornih kotov, pri primerjanju (na primer dveh slogov ali dogodkov v različnih zgodovinskih obdobjih) in utemeljevanju. (Letno poročilo o izvedbi NPZ v šolskem letu 2007/2008, str. 206)

Slabši povprečni indeks težavnosti nalog z zapisom daljšega odgovora od nalog kratkega odgovora kaže, da imajo učenci težave pri zapisu razmišljanja, utemeljevanja in primerjanja. (Letno poročilo o izvedbi NPZ v šolskem letu 2007/2008, str. 207)

Težave imajo torej takrat, ko je treba o nekem problemu razmišljati z različnih zornih kotov in ko so potrebne kritične primerjave ter utemeljevanje. (Letno poročilo o izvedbi NPZ v šolskem letu 2007/2008, str. 230)

Vse predmetne komisije ugotavljajo, da imajo učenci težave predvsem z višjimi taksonomskimi stopnjami oziroma z znanjem, ki je povezano z višjimi oblikami poučevanja. Slabše se znajdejo v novih situacijah, težave imajo s kritičnostjo in samostojnim načinom dela. (Letno poročilo o izvedbi NPZ v šolskem letu 2007/2008, str. 232)

Manj uspešni so bili pri reševanju problemov iz vsakdanjega življenja. ... Dosežki učencev so pokazali, da so bili tudi preprosti besedilni problemi za populacijo učencev zahtevni. (Letno poročilo o izvedbi NPZ v šolskem letu 2008/2009, str. 152 in 153)

Učenci so še vedno uspešnejši pri podajanju kratkih odgovorov, še vedno pa imajo težave pri zapisu daljših odgovorov, s katerimi podajajo razmišljanja in utemeljevanje. (Letno poročilo o izvedbi NPZ v šolskem letu 2009/2010, str. 203)

Najbolj so bili učenci uspešni pri preprosto strukturiranih nalogah, kjer je bilo treba izbrati med ponujenimi odgovori ali podati le kratek odgovor. Pri zapletenejših nalogah, ki zahtevajo daljše odgovore in kritično razmišljanje in utemeljevanje, pa se pokažejo težave. ... Nasploh je mogoče reči, da učencem primanjkuje samostojnost, ki je potrebna za učinkovito znajdenje v novih problemskih situacijah, za oblikovanje kritičnega odnosa do posredovanih informacij in za njihovo samostojno interpretacijo. (Letno poročilo o izvedbi NPZ v šolskem letu 2009/2010, str. 300)

ZA KONEC POGLAVJA

Ali devetletka uresničuje cilj šolske prenove *razvijati sposobnosti samostojnega ustvarjalnega in kritičnega mišljenja ter presojanja*? Rezultati mednarodnih raziskav v zadnjih letih in Nacionalni preizkusi znanja kažejo drugače: naši šolarji imajo resne težave pri nalogah in izzivih, ki zahtevajo razmišljanje, kritično presojanje in utemeljevanje.

Pri iskanju odgovora, zakaj prenovljena šola ni uspešna pri uresničevanju tega cilja, ni treba kopati globoko: v EU je le v eni državi (Bolgariji) med vsakdanjim delom v šolah manj dejavnosti, ki zahtevajo in spodbujajo kritično mišljenje in samostojno delo učencev, kot pri nas.

Je treba krivdo za neuspešnost osnovne šole pri spodbujanju kritičnega mišljenja učencev pripisati učiteljem? Ne, to bi bilo vsekakor nepravilno! Primerjalni podatki namreč opozarjajo, da so naši učitelji na tem področju deležni malo izobraževanja in usposabljanja, izrazito manj kot povprečni učitelji v Evropski uniji. Zato (in tudi, ker nekateri že kažejo s prsti na učitelje) je jasno treba povedati, da moramo vir neuspeha iskati v sistemu, ne pa v tistih, ki so dolžni izvajati šolski program, ki je ob izraziti storilnostni naravnosti nekje na poti prenove programa osnovne šole očitno spregledal pomen hkratnega razvijanja širine duha in intelekta.

Ob iskanju vzrokov za neuspeh šolske prenove pri uresničevanju ciljev, povezanih z razvijanjem kritičnega razmišljanja pri šolarjih, se je treba nujno vprašati še nekaj: ali ne gre osrednje korenine tega neuspeha iskati v naivnosti in omejenosti razmišljanja, ki verjame, da zadošča zapisovanje lepo zvenceh ciljev v dokumente o šolski prenovi, ne da bi tem zapisom sledila resna evalvacija in skrb za usposabljanje učiteljev.

Zapisati cilje šolske prenove je seveda pomembno. A če temu koraku ne sledi ustrezno preverjanje njihovega uresničevanja v času uvajanja novega šolskega programa, ter enako resna skrb za ustrezno usposabljanje učiteljev, je takšno zapisovanje ciljev brezpredmetno, njegova vrednost pa identična postavki na ceniku za zbiranje odpadnega papirja.

Ali težave slovenskih šolarjev s kritičnim razmišljanjem zrcalijo zaskrbljujočo brezbriznost, pišmevuhovstvo, ali nesposobnost tistih, ki bi morali skrbeti za uresničenje zapisanih ciljev v času prenavljanja šole? Ne vem! Vsekakor pa zapisovanje "visokoletičih" ciljev, ki jim ni sledila resna spremljava, sproža nadvse neprijetna vprašanja o tem, kako iskrena je bila v resnici skrb za blagostanje učencev in družin, zdravje slovenske javne šole in prihodnost slovenske družbe v času šolske prenove.

Kaj torej kažejo rezultati mednarodnih raziskav in NPZ (nacionalno preverjanje znanja)?

1. Rezultati raziskave PISA 2009 opozarjajo, da slovenski učenci pri kritičnem razmišljanju in vrednotenju prebranega gradiva močno zaostajajo za vrstniki v razvitih državah! V primerljivih državah so rezultati na tem področju približno skladni s splošno bralno pismenostjo, naši učenci, katerih splošna bralna pismenost je že tako ali tako zaskrbljujoča, pa najbolj zaostajajo prav na tem področju!
2. Analize nacionalnih preverjanj znanja v osnovni šoli iz leta v leto opozarjajo, da je samostojno kritično razmišljanje in presojanje šibka točka naših učencev. Čeprav te težave izvirajo že iz časov pred prenovo osnovne šole, novi devetletni program problemov na tem področju očitno ni uspel zmanjšati. Zdi se ravno nasprotno: da so se težave še povečale. Da so slovenski učenci uspešni pri preprostih nalogah, ki zahtevajo naučeno znanje, pri zapletenejših nalogah, ki zahtevajo daljše odgovore in kritično razmišljanje in utemeljevanje, pa imajo težave, gotovo ni dobro!
3. Rezultati raziskave TIMSS 2007 opozarjajo, da se pri izobraževanju slovenskih učiteljev namenja veliko pozornosti predmetnim znanjem, nadpovprečno veliko pozornosti ocenjevanju znanja, malo pozornosti in časa pa znanjem in kompetencam, ki so pomembne za razvijanje sposobnosti samostojnega ustvarjalnega in kritičnega mišljenja ter presojanja pri učencih!
4. Rezultati raziskave TALIS 2008 opozarjajo, da slovenski učitelji pri pouku sorazmerno malo časa namenjajo dejavnostim, ki zahtevajo in spodbujajo kritično mišljenje in samostojno delo učencev!
5. Rezultati mednarodnih raziskav in analiz nacionalnih preverjanj znanja torej opozarjajo, da danes slovenska šola ne dosega enega od ključnih ciljev šolske prenove: **RAZVIJATI SPOSOBNOSTI SAMOSTOJNEGA USTVARJALNEGA IN KRITIČNEGA MIŠLJENJA TER PRESOJANJA!**

Ejga, čakajte! Kako lahko govorijo o uspešni šolski prenovi, če ne dosega zastavljenega cilja?